

R

We weten dat het niet kan. En toch moet het

Over Stemmen op schrift in het onderwijs

In het begin van 2006 verscheen *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300* van Frits van Oostrom als eerste deel in een nieuwe geschiedenis van de Nederlandse letterkunde. Gelijkijdig verscheen het door Hugo Brems geschreven *Altijd weer vogels die nesten beginnen* waarin de laatste zestig jaar van onze letterkunde wordt beschreven. Een tijdje na het verschijnen van *Stemmen op schrift* werd ik door de redactie van *Madoc* gevraagd er een recensie over te schrijven. Er waren inmiddels al veel recensies verschenen en wat ik te berde zou willen brengen stond daar al in.¹ Ik antwoordde daarom afwijzend, maar zegde toe wel te willen schrijven over mijn eerste ervaringen met het boek in het onderwijs en over de vraag of het daar bruikbaar is.

Waarom moet een goede literatuurgeschiedenis voldoen? In 1975 verscheen 'Geschiedverhaal of schetskaart', een artikel waarin W.P. Gerritsen Knuyvelers Handboek tegen het licht houdt en waarin hij ingaat op drie eisen die gesteld zouden kunnen worden aan een literatuurgeschiedenis: het moet fungeren als handboek, als leerboek en/of als beeldvormer. Gerritsen kwam tot het oordeel dat Knuyveler op alle punten tekortschoot en hij bezegelde hiermee niet alleen het lot van een literatuurgeschiedenis die in de diverse drukken jarenlang de leidraad voor neerlandici was geweest, maar hij markeerde ook een omslag in het denken over literatuurgeschiedschrijving *tout court*.² De vraag of en hoe literatuurgeschiedschrijving mogelijk is werd meer dan eens opgeworpen - en daarin verschilde de neerlandistiek niet van de romanistiek, anglistiek of germanistiek. Verschil was wel dat de sceptis er onder neerlandici toe leidde dat er, anders dan in de ons omringende literaturen, langer dan ooit geen nieuwe literatuurgeschiedenis verscheen. De eerste poging waar ook historisch letterkundigen bij betrokken waren was *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* (NLG) uit 1994. Maar dat boek miste de radicaliteit van het nagevolgde voorbeeld over de Franse letterkunde en was in de eerste plaats een aardige verzameling goed geschreven essays over aantrekkelijke casussen uit de geschiedenis van de Nederlandse letterkunde. Overzicht bood het niet - dat paste ook niet bij

TITEL

Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300.

AUTEUR

Frits van Oostrom

UITGEVER

Prometheus
Amsterdam

OMVANG

640 pag., geïll.

ISBN

90-3512-964-4

PRIJS

€35,- (paperback)

€45,- (hardcover)

Madoc 20 (2006) nr. 3, 175-179.

normaal gangbare. compositie van een lewin of de Gloriant igt met zich mee dat dens die lange ont-niet essentieel zijn, en dus niet tot het se ontkent Duinho-an de 'schone lette-te zijn.

it Duinhovens me-t. Op basis van tek-efloer) en het einde n, reconstrueert hij ntijn). De weg naar de methode is wel-romans. Vooral ook wel de Walewein als erwondering. Deze het werk stelt om ven met een totaal het middeleeuwse ultiiteit waren toen en merkt dit trou-ederlandse periode aarde en auteurs-royaal ontleend en ebben gesteld' (p. hebben gesteld om te bewerken? Het

wein is een verfris-keid en die zeker hovens bevindin-nderzoek grondig

E UYTTERSROT

het concept – en de gesuggereerde postmoderne benadering was veeleer een mengeling van pragmatische en eclectische keuzes.

Met *Stemmen op schrift* heeft Frits van Oostrom de discussie over literatuurgeschiedschrijving zoals gevoerd onder literatuurhistorici fundamenteel verder geholpen:³ doordat er nu een concrete proeve ligt hoeven we ons niet te verliezen in getheoretiseer over hoe zo'n boek eruit moet zien, of het mogelijk is een breder publiek een samenhangende visie over te dragen over de Middelnederlandse letterkunde, en of een literatuurgeschiedenis in het (academisch) onderwijs kan functioneren. We kunnen *Stemmen op schrift* bevragen op de wensen en verwachtingen die wij hebben. Wat mijzelf betreft lagen de vragen op twee terreinen: is de schrijver in staat mij een nieuwe kijk te bieden op die zo bekende literatuur en is het een boek waarmee ik uit de voeten kan in de cursussen die ik geef.⁴ Die eerste vraag wil ik kortweg met ja beantwoorden, wat niet wil zeggen dat ik op alle punten overtuigd ben. Maar juist door de soms verrassend nieuwe kijk op bijvoorbeeld de manier waarop het Nederlands zich 'ontworstelt' aan het Latijn zet het aan tot denken en voedt het, mag ik hopen, de vakdiscussie.⁵ Op de tweede vraag, die over de bruikbaarheid in het onderwijs, wil ik wat uitvoeriger ingaan. In elk geval is me inmiddels duidelijk dat een eenduidig antwoord moeilijk te geven is.

Sinds het verschijnen van *Stemmen op schrift* heb ik in twee cursussen ervaring opgedaan met dit boek. In een mastercursus over debatten in de oudere Nederlandse letterkunde, die ik samen met Inger Leemans heb verzorgd, hebben we het boek uitvoerig besproken aan het slot van een serie colleges over literatuurgeschiedschrijving. Nadat we eerst een aantal weken de discussie rond Knuvelder en de NLG behandelden, kwam *Stemmen op schrift* aan bod. De deelnemers aan de cursus hebben elk een gedeelte van *Stemmen op schrift* vergeleken met de voorgangers van Van Oostrom: wat hebben Jonckbloet, Te Winkel, Kalff, Van Mierlo en Knuvelder te melden over de vroegste letterkunde, over mystiek, over ridderepiek? En wat voegt Van Oostrom daaraan toe? In hoeverre verschilt zijn aanpak van die van zijn voorgangers? In zo'n vierdejaarscursus is *Stemmen op schrift* een ideaal boek: het geeft aan studenten die het al die jaren zonder zo'n op schrift gesteld overzicht hebben moeten doen, een fascinerend leesboek in handen. De vaak extensieve weergave van vakdiscussies maakt nieuwsgierig in een cursus die gewijd is aan 'debatten' en de uitdaging om deze nieuwe literatuurgeschiedenis af te meten aan al die reeds bestaande overzichten, leidde tot een grondige kennismaking met standaardwerken die voordien vooral als naam bekend waren, maar die bij raadpleging meer de moeite waard bleken dan gedacht. En zo ontdekten deze studenten niet alleen de sterke en zwakke kanten van *Stemmen op schrift*, maar ook van al die voorgangers.

Van Oostroms boek blijkt een uitstekend uitgangspunt voor een gedegen kennismaking met de problematiek rond literatuurge-

schiedschrijving, een debatten in de Nederlandse hernieuwing van het deel over *Stemmen op schrift* deerde de enthousiast probeert zijn lezers nsluit haar bespreking vendig geschreven ve 'culinair hoogstandje opwerpt of *Stemmen op schrift* met 'Voor de student paalde auteur of werk van Van Oostrom mis ten (hoewel niet meer en de NLG, met zijn b verwijzingen. Uit Var het vak en een liefde glansrijk in geslaagd

Stemmen op schrift i een duidelijke visie op Voor masterstudenten het ook bruikbaar in handboek wil zijn b tuurgeschiedenis?

Toen ik *Stemmen op schrift* voor besproken mast besloten het ook in daarom lezen bijna ze moment in *Stemmen op schrift* maal zeker van ben o jaars voorschrijven. *Stemmen op schrift* is geen handbo zoeken wat er allema man van Walewein (ov gemeld over het dubl den, maar het is een verhaal te schrijven. delen. Zijn verhaal va wen is een sterk verh soms wat manieristi roept. Ze zijn verschi lijk uit het hoofd te l ik dan steevast), een meer weten en vraagt

Een lastig aspect gerealiseerd, is juist schreven. Wie in de e

ne benadering was tische keuzes.

n de discussie over literatuurhistorici en concrete proeve iseer over hoe zo'n der publiek een sadelnederlandse let- t (academisch) on- schrift bevragen op mijzelf betreft la- staat mij een nieu- en is het een boek ik geef.⁴ Die eerste niet wil zeggen dat de soms verrassend et Nederlands zich en voedt het, mag die over de bruik- ngaan. In elk geval woord moeilijk te

ik in twee cursus- cursus over debat- samen met Inger rig besproken aan iedschrijving. Na- l Knuvelder en de od. De deelnemers n op schrift vergele- ebben Jonckbloet, den over de vroeg- En wat voegt Van anpak van die van nmen op schrift een jaren zonder zo'n 1, een fascinerend van vakdiscussies n 'debatten' en de af te meten aan al onddige kennisma- naam bekend wa- rd bleken dan ge- de sterke en zwak- ie voorgangers. ngspunt voor een ond literatuurge-

schiedschrijving, een inspirerende kennismaking met verschillende debatten in de Nederlandse letterkunde en een enthousiasmerende hernieuwing van het overzicht over de oude letterkunde. Het oordeel over *Stemmen op schrift* was positief. Een van de studenten waardeerde de enthousiasmerende toon van het boek: 'Van Oostrom [...] probeert zijn lezers naar alle teksten nieuwsgierig te maken' en besluit haar bespreking met de constatering dat Van Oostrom een levendig geschreven verhaal aan zijn lezers voorschotelt en hun een 'culinair hoogstandje' opdiend. En een andere student, die de vraag opwerpt of *Stemmen op schrift* een vraagbaak is of een leesboek, besluit met 'Voor de student die even snel iets op moet zoeken over een bepaalde auteur of werk, is het leesboek (want dat is het voornamelijk) van Van Oostrom misschien wat minder geschikt. Maar voor de feiten (hoewel niet meer allemaal up to date) hebben we Te Winkel nog, en de NLG, met zijn beknopte hoofdstukjes en bruikbare literatuurverwijzingen. Uit Van Oostroms werk spreekt vooral een liefde voor het vak en een liefde voor de Middeleeuwse literatuur en hij is er glansrijk in geslaagd die liefde op mij als lezer over te brengen.'⁶

Stemmen op schrift is 'een lekker leesboek' dat enthousiasmeert en een duidelijke visie op de Middelnederlandse literatuur presenteert. Voor masterstudenten bleek het uitdagend en stimulerend. Maar is het ook bruikbaar in het eerstejaarsonderwijs? Is een boek dat geen handboek wil zijn bruikbaar in een overzichtscollege over literatuurschiedenis?

Toen ik *Stemmen op schrift* tweemaal had gelezen en er in het hiervoor besproken mastercollege ervaring mee had opgedaan, heb ik besloten het ook in mijn eerstejaarscursus voor te schrijven. En daarom lezen bijna zestig eerstejaars Nederlands in Nijmegen op dit moment in *Stemmen op schrift*. Ik geef graag toe dat ik er niet helemaal zeker van ben of het kan: dit boek aan pas beginnende eerstejaars voorschrijven. Er zijn bezwaren aan te dragen. *Stemmen op schrift* is geen handboek of leerboek waarin studenten kunnen opzoeken wat er allemaal te weten valt over Karel ende Elegast of de Roman van Walewein (over deze laatste tekst wordt bijvoorbeeld niets gemeld over het dubbele auteurschap). We kunnen dit jammer vinden, maar het is een bewuste keuze van Van Oostrom geweest een verhaal te schrijven. En die keuze biedt in het onderwijs ook voordelen. Zijn verhaal van de Nederlandse literatuur uit de Middeleeuwen is een sterk verhaal dat eigenzinnig wordt verteld – misschien soms wat manieristisch – en daardoor bij studenten reacties oproept. Ze zijn verschillend. De een wil liever een houvast dat makkelijk uit het hoofd te leren valt voor het tentamen (dat hoeft niet, roep ik dan steevast), een ander laat zich meeslepen, wil daardoor nog meer weten en vraagt me na het college wat er verder te lezen valt.

Een lastig aspect bij dit boek, dat ik me vooraf te weinig heb gerealiseerd, is juist het feit dat het als doorlopend verhaal is geschreven. Wie in de eerste weken van een cursus wil ingaan op aspecten

ten als wereldbeeld en overlevering en ten behoeve daarvan de studenten verschillende paragrafen door het hele boek heen laat lezen – toverspreuken, Brandaan, Maerlant – krijgt meteen te horen dat het lastig is midden in het betoog te beginnen. Zo stelde ik Maerlant in week 2 aan de orde omdat het toen ging over het wereldbeeld en de verhouding tussen Latijn en volkstaal. Maar de *Reinaert* behandel ik pas in week 7. De studenten hebben dan enige ervaring met het lezen van Middelnederlands en kunnen, zo hoop ik, deze lastige tekst enigszins te lijf. Gevolg daarvan is dat ze de tweede helft van het laatste hoofdstuk uit *Stemmen op schrift*, waarin Maerlant behandeld wordt, eerder lezen dan de eerste helft waarin het over de *Reinaert* gaat. En daarmee is dat zorgvuldig gecomponeerde slothoofdstuk aan duigen. De literator Van Oostrom zit de didacticus wel eens in de weg.

Stemmen op schrift is een lastig boek in een cursus over Middelnederlandse letterkunde in de eerste zeven weken van de opleiding. En ik moet eerlijk toegeven dat mijn elders geuite wens naar een beknopte literatuurgeschiedenis die als handboek dienst kan doen, nog steeds van kracht is. Maar ik ben tegelijkertijd blij met *Stemmen op schrift*. Het brengt debat en discussie in de colleges, roept vragen op, stuurt de studenten meteen naar de vakliteratuur. Ik hoop dat ik er in slaag studenten te laten zien wat het belang is van literatuurgeschiedenis, en dat we onze eigen visie alleen maar kunnen ontwikkelen ten opzichte van andere visies. Ten opzichte van de visie van Van Oostrom, van Jonckbloet, Van Mierlo, Knувelder, Te Winkel en Kalff.

Wat mij betreft schaffen studenten de complete literatuurgeschiedenis aan zo gauw alle delen beschikbaar zijn: als verhaal op de achtergrond dat overzicht geeft, maar dat ook regelmatig fungeert als 'norm' waartegen ze zich kunnen afzetten. Een persoonlijk geschreven boek als *Stemmen op schrift* biedt die mogelijkheid. Je kunt er lyrisch over zijn, je kunt het onoverzichtelijk vinden omdat je liever het houvast hebt van een keurig in paragrafen en subparagrafen ingedeeld handboek, je kunt je laten meeslepen door het enthousiasme ervan, je kunt je afzetten tegen de oordelen van Van Oostrom. Maar het laat je niet onverschillig. Een boek dat reacties oproept is alleen daardoor al bruikbaar in het onderwijs.

Ik weet maar al te goed dat we niet meer kunnen geloven in 'het grote verhaal', dat dé geschiedenis niet te reconstrueren valt. Maar er is alle reden om telkens ons beeld van het verleden te verantwoorden, verantwoording af te leggen over onze constructie van de geschiedenis. Het is met literatuurgeschiedenis zoals met alle geschiedschrijving: we weten dat het niet kan. En toch moet het.

JOHAN OOSTERMAN

NOTEN

- 1 Een overzicht van r veel meer, is te vind www.stemmenopsc
- 2 De belangrijkste bi 'debat' dat volgde o] rikel, zijn te vinden www.dbnl.org • Mi De Middeleeuwen i tikelen • de bronnen en vakgeschiedenis.
- 3 Zoals ook Helmut T gedaan heeft voor d schrijving van de li het Maas-rijngebie sen tot op de Rijn. Ein Geschichte der mitteli sprachlichen Literatu Maas. Zijn boek, da anders van opzet is, betreft evenzeer lof ik besproken in Lite ne Amsterdammer] zc 55.
- 4 Een derde, zeker zo vraag, namelijk: sla trom erin een publ specialisten te enth voor onze vroege le ik hier niet aan de t

vee daarvan de stukken heen laat lezen – een te horen dat het telde ik Maerlant in het wereldbeeld en de Reinaert behandel ik varing met het lezen, deze lastige tekst weede helft van het Maerlant behandeld het over de Reinaert derde slothoofdstuk cicus wel eens in de

s over Middelnederde opleiding. En ik s naar een beknopte an doen, nog steeds emmen op schrift. Het ragen op, stuurt de lat ik er in slaag stururgeschiedenis, en ikkelen ten opzich- t Van Oostrom, van Kalf.

plete literatuurgene: als verhaal op de gelmatig fungeert en persoonlijk ge- gelijkheid. Je kunt inden omdat je lie- en subparagrafen door het enthous van Van Oostrom. reacties oproept is

ien geloven in 'het trueren valt. Maar den te verantwoor- structie van de ge- zoals met alle ge- sch moet het.

AN OOSTERMAN

NOTEN

- 1 Een overzicht van recensies, maar veel meer, is te vinden op www.stemmenopschrift.nl.
- 2 De belangrijkste bijdragen in het 'debat' dat volgde op Gerritsen artikel, zijn te vinden op www.dbnl.org > Middeleeuwen > De Middeleeuwen in honderd artikelen > de bronnen > literatuur- en vakgeschiedenis.
- 3 Zoals ook Helmut Tervooren dat gedaan heeft voor de geschied- schrijving van de literatuur uit het Maas-rijngebied: Van der Ma- sen tot op de Rijn. Ein Handbuch zur Geschichte der mittelalterlichen volks- sprachlichen Literatur von Rhein und Maas. Zijn boek, dat fundamenteel anders van opzet is, maar wat mij betreft evenzeer lof verdient, heb ik besproken in *Literatuur [De Groene Amsterdammer]* 2006, nr. 3, p. 54-55.
- 4 Een derde, zeker zo relevante vraag, namelijk: slaagt Van Oostrom erin een publiek van niet specialisten te enthousiasmeren voor onze vroege letterkunde stel ik hier niet aan de orde. Ik was er, om eerlijk te zijn, op voorhand van overtuigd dat hij daarin zou slagen. Wie Maerlant tot leven kan wekken in een monografie van meer dan 500 pagina's, kan dat zeker met de rest van de dertiende- eeuwse letterkunde, die met Reinaert, Hadewijch, Karel ende Elegast en Walewein zo rijk is aan literaire hoogtepunten. De goede onthaal door een grote diversiteit aan recensenten bevestigt dat hij daarin is geslaagd.
- 5 Het valt daarom ook werkelijk te hopen dat de discussie over dit boek niet is afgesloten wanneer in alle bladen recensies zijn versche- nen. Eigenlijk begint het dan pas.
- 6 De citaten zijn afkomstig uit de afsluitende werkstukken van Renée Gabriël en Anne van Buul, die beide momenteel de Onderzoeks-master Letterkunde en Lite- ratuurwetenschap in Nijmegen volgen. Ik heb in het voorgaande niet alleen door het overnemen van citaten gebruik gemaakt van hun werkstukken.